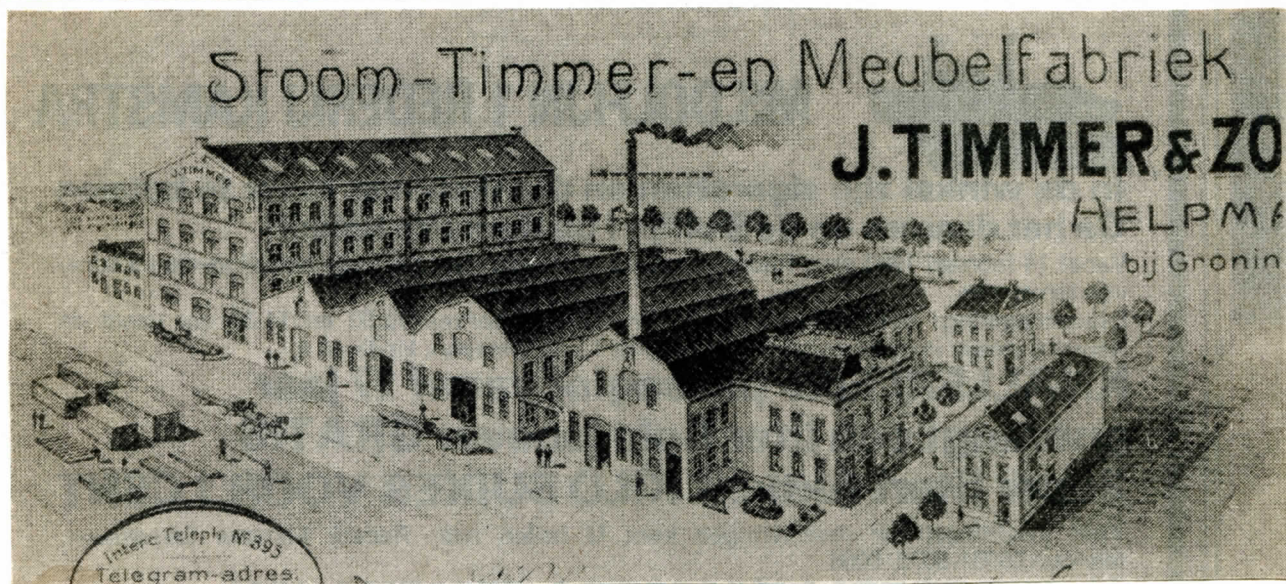

"Monumenten van bedrijf en techniek in Groningen"

Zijn oude fabrieken het waard om te behouden?

Het zou iets te ver gaan om te zeggen dat Groningen een stad van monumenten is, zoals bijvoorbeeld Maastricht, maar dat ook in Groningen nog vele panden staan die het predikaat „monument” verdienen is wel zeker. De monumentenlijst van de stad bevestigt het ook.

Al veel verdwenen

Maar sinds enige jaren is naast die monumenten (oude kerken, statige woonhuizen en dergelijke) een nieuw type monument in de belangstelling gekomen. Het zijn, zoals ze worden genoemd, „de monumenten van bedrijf en techniek”. Het misschien wel meest sprekende voorbeeld ervan is Scholten's stroopfabriek aan de Turfsingel. Een complex overigens dat vrijwel zeker zal gaan verdwijnen. Tot groot verdriet van de ijveraars voor het behoud van juist die monumenten. Want zoveel van dergelijke monumenten heeft Groningen niet meer.

Dit is het briefhoofd van een meubelfabriek. Het bedrijf bestaat nog altijd. Het fabriekscomplex zoals op deze tekening afgebeeld stond aan de Emmastraat en biedt een boeiend beeld van een fabriekscomplex uit de 19e eeuw. Van deze gebouwen zijn nog slechts enkele over.

Ook deze Van Hasselt-klok staande op de hoek Helperbrink-Hereweg kan worden gerekend tot de monumenten van bedrijf en techniek. Het is een voorbeeld van straatmeubilair.

Tot de monumenten van bedrijf en techniek kunnen vele zaken worden gerekend: oude fabriekscomplexen, pak-

huizen, gemalen, stoommachines, straatmeubilair zoals de Van Hasselt-klok op de hoek van de Helperbrink, oude watertorens enz.

Nu zal niet iedereen overtuigd zijn van de waarde van bijvoorbeeld oude fabriekscomplexen, die ook lang niet altijd „mooi” zijn, wat men daar dan ook precies onder wil verstaan. Maar daarom gaat het de Werkgroep Monumenten van Bedrijf en Techniek Groningen ook niet. In een onlangs verschenen boekje, getiteld „Monumenten van bedrijf en techniek in Groningen” schrijft de samensteller van dat boekje, drs. W.H. Knoop, o.m.: „Het is van vitaal belang, willen we de technische ontwikkelingen in onze tijd en die in de toekomst kunnen begrijpen, dat we die uit andere tijden en in andere culturen bestuderen”. En ergens anders noemt drs. Knoop de monumenten van bedrijf en techniek „Monumenten van lief en leed van de werkende mens”.

Industriële archeologie

Het gaat dus om meer dan een koesteren van een nu dikwijls romantisch ogend verleden. De belangstelling voor oude fabrieksgebouwen e.d. heeft zelfs geleid tot een nieuwe tak van wetenschap: de industriële archeologie. Die wetenschap houdt zich bezig met het onderzoeken, opmeten en registreren en in sommige gevallen conserveren van industriële monumenten. Bovendien willen de industriële archeologen proberen vast te leggen wat de betekenis van dergelijke oude monumenten is in

relatie met de sociale en technische geschiedenis.

Schroef en moer

Het begrip archeologie mag wat overdreven lijken als het gaat om 19e eeuwse fabrieken zoals die van Scholten aan de Turfsingel, maar in genoemd boekje staat ook een interessante bijdrage van de Groninger hoogleraar prof. dr. ir. A. Wegener Sleswijk, die een artikel schreef over „Ons technisch verleden” en aanmerkelijk verder in de tijd teruggaat. Hij vertelt daarin o.a. over een zo ogenschijnlijk simpele zaak als het ontstaan van de schroef.

Wie mocht veronderstellen dat de schroef zo ongeveer zo oud als de mensheid is vergist zich. Volgens prof. Wegener Sleswijk is eerst omstreeks 250 v. Christus door Archimedes van Syracuse de schroeflijn bestudeerd met het oog op de toepassing ervan. Maar Archimedes noch zijn tijdgenoten slaagden er bijvoorbeeld toen al in een moer te maken zoals we die nu kennen, dus met inwendige schroefdraad. Die moer met inwendige schroefdraad kwam er pas in de eerste eeuw van onze jaartelling. Zo heeft de mens de eeuwen door nieuwe werktuigen ontwikkeld en verder uitgebouwd. Dat heeft allemaal te maken met industriële archeologie.

Toch spitst, omdat daarvan ook nog het meeste over is, de belangstelling wanneer het om monumenten van bedrijf en

De watertoren aan de Hereweg - op de plaats waar nu het Joods monument staat. In feite best jammer dat deze toren verdwenen is, maar des te meer reden om de nog resterende watertorens in Groningen wel te behouden. Maar dan zal er natuurlijk wel geld voor moeten komen. Deze watertorens zijn even goed als een kerk of statig herenhuis dat kan zijn monumenten uit het verleden, die op hun wijze een stukje geschiedenis vertellen.

techniek gaat zich vooral toe op de periode na de industriële revolutie. Want pas toen verrezen overal fabrieksgebouwen enz. De uitvinding van de stoommachine was daarbij uiteraard van grote betekenis.

Fabrieken

Het is dan ook volstrekt logisch dat in „Monumenten van bedrijf en techniek” (in een bescheiden oplage van 1500 exemplaren uitgegeven door Xenon) uitvoerig wordt ingegaan op de industriële ontwikkeling van Groningen. Drs. P. Kooij schreef daarover onder de titel „Groningen en de industrialisatie van Nederland” een interessant, documentair verhaal, dat overigens al eerder gepubliceerd werd in het tijdschrift Groniek.

In een verslag „van den toestand der Gemeente Groningen” uit 1851 wordt o.a. „eene opgave der voornaamste Fabrieken” gegeven. Groningen blijkt dan nog lang niet een industrieel cen-

trum te zijn zoals Engeland die bijvoorbeeld kende. Welke fabrieken kende Groningen toen? (Of liever: welke bedrijven werden toen tot de „Fabrieken” gerekend? Drs. Kooij geeft het volgende lijstje: Eene machinale Vlasspinnerij met stoommachine van 20 paardekracht. Eene electro-chemische Loodwit-fabriek met stoommachine van 12 paardekrachten. Eene Machinale Koordslagerij, Veterbandvlechterij en zweepmakerij met stoommachine van 8 paardenkracht. Eene Lettergieterij. Drie Bierbrouwerijen. Twee Kunst-azijnmakerijen. Vijf Windoliemolens en één stoomoliemolen, stoommachine van 14 paardekracht. Vier Windpelmolens, waarvan één ook tras en een ander ook schors maalt. Zes Windhoutzaagmolens en één stoomhoutzaagmolen, stoommachine van 16 paardekracht. Negen Touwslagerijen. Zes Vellenblooterijen. Eene Zoutziederij, de eenige in deze provincie. Twee Stijfsele-Fabrieken. Drie Zeepziederijen. Negen Leerlooierijen. Drie Cichoreidroogers en branders.

Volgens de heer Kooij verdienen de meeste van deze bedrijfjes de naam van fabriek helemaal niet. Verreweg het grootste was de in 1840 opgerichte vlasspinnerij aan de Turfsingel ter hoogte van de Vlasstraat. Er werkten volgens een opgave uit 1853 20 mannen, 23 vrouwen, 23 jongens en 64 meisjes. Maar ook van dat bedrijf rest niets meer.

Zo is er heel veel verdwenen aan Monumenten van bedrijf en techniek in de stad Groningen. Naast Fongers aan de Hereweg (overigens op dit moment grotendeels gesloopt), Scholten aan de

Turfsingel en nog een aantal andere gebouwen zoals de meer klassieke pakhuisen resten er niet zoveel monumenten van bedrijf en techniek in Groningen. Dat blijkt ook wel uit het boek evenals uit eerdere publicaties zoals het septembernummer 1979 van Groniek. De provincie is wat dat betreft beter bedeed, zo lijkt het.

Inventarisatie

Een duidelijke inventarisatie van wat Groningen stad en provincie op dat punt hebben te bieden zou overigens zeer welkom zijn. Het boek „Monu-

menten van bedrijf en techniek in Groningen” is in ieder geval weer een aanzet om tot een bewustere benadering van dit stukje monumentenzorg te komen.

Zo geven met name de artikelen over de windmolens, de scheepvaart en de spoorlijnen in Groningen boeiende informatie. Zeer interessant is overigens ook het artikel van de rijksarchivaris, mr. J.H. de Vey Mestdagh, over oude rekening- en briefhoofden. Deze bestonden veelal uit tekeningen van de bedrijven, zij het dat ze er wel eens iets voordeliger op uit kwamen dan ze in werkelijkheid waren.

Hoewel het niet reëel lijkt het bewaren van oude bedrijfspanden, al dan niet met oude machines, tot een cultus te maken in de zin dat er niets meer van mag worden gesloopt, kan anderzijds meer aandacht dan tot nu toe voor hetgeen het verleden ook in dit opzicht na liet geen kwaad.

Temeer omdat, zoals drs. Knoop zei, bij de presentatie van het boekje, „het overgrote deel geen kans zal maken op een voortbestaan”.

Een goede en snelle inventarisatie is dan ook nodig. En bovendien zullen er fondsen moeten komen om wat het behouden waard is ook inderdaad te kunnen behouden. Staatssecretaris G.C. Wallis de Vries (CRM) heeft inmiddels al aangekondigd in den lande over te willen gaan tot een dergelijke inventarisatie van alle industriële objecten die ouder zijn dan vijftig jaar.

